

CHORVACHILIKDA QO'SHILGAN QIYMAT ZANJIRI TAHLILI (SAMARQAND VILOYATI MISOLIDA)

L.E.Omanova

Toshkent Davlat Iqtisodiyot Universiteti

Samarqand filiali magistranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7483453>

ARTICLE INFO

Received: 14th December 2022

Accepted: 25th December 2022

Online: 26th December 2022

KEY WORDS

Chorvachilik, qo'shilgan qiymat zanjiri, iste'mol.

ABSTRACT

Chorvachilik tarmog'ining rivojlanishi bevosita tarmoq mahsulotlari qo'shilgan qiymatining oshishi bilan bog'liq. Chorvachilikda qo'shilgan qiymatning oshishi natijasida faqatgina iqtisodiy jihatdan aholi daromadlarini oshibgina qolmay balki aholining go'sht, sut, tuxum kabi kundalik iste'mol tovarlarini arzonroq narxda sotib olish va bu orqali kunlik oqsil iste'mol normasini samarali qondirishga erishiladi. Biz ushbu maqolada chorvachilik tarmog'ida qo'shilgan qiymat zanjirini Samarqand viloyati misolida tahlil qildik, hamda uni oshirish yuzasidan tegishli taklif va tavsiyalar ishlab chiqdik.

Qiymat zanjiri - bu mahsulot asosiy ishlab chiqaruvchidan yakuniy iste'molchiga o'tganda sodir bo'ladigan jarayonlar yo'lidir. Printsipial jihatdan hech bo'lmaganda zanjirning har bir bosqichida qiymat qo'shiladi, shuning uchun "qiymat zanjiri" atamasi qo'llaniladi. Qo'shimcha qiymat bozor tomonidan belgilanadi va uni qayta ishlash yoki jismoniy o'zgartirish orqali oshirish shart emas. Misol uchun, yangi, ochiq assortimentli, ozgina jismoniy o'zgarishlarga ega bo'lgan organik mol go'shti uchun qiymat zanjirlarida fermer (va boshqa qiymat zanjirlarida ning a'zolari) uchun yuqori darajada qayta ishlangan mol go'shti kolbasasiga qaraganda ko'proq qiymat yaratishi mumkin. Qiymat zanjirlari mahsulot yoki xizmatni ishlab chiqarishning turli bosqichlarida (jismoniy o'zgarishlar va turli ishlab chiqaruvchilar xizmatlarini kiritish) yakuniy iste'molchilarga etkazib

berish va yakuniy utilizatsiya qilish orqali ishlab chiqarishni amalga oshirish uchun zarur bo'lgan to'liq faoliyat to'plamidir.

Bugungi kunda O'zbekistonda chorvachilik mahsulotlarini yetishtirishning qariyb 90 foizi dehqon xo'jaliklari ulushiga to'g'ri keladi. Bu esa chorvachilik mahsulotlarini ko'proq qayta ishlash, qo'shilgan qiymat zanjirini oshirishda sutni aholidan yig'ish va uning sifat darajasini nazorat qilish singari bir qator muommolarni keltirib chiqaradi. Mamlakatda ishlab chiqarilgan sutning 10 mln. (87%) tonnasi dehqon xo'jaliklari tomonidan ishlab chiqarilib, ular ushbu hajmning qariyb 90 foizini iste'mol qiladilar. Ortiqcha sut uy xo'jaliklarida qayta ishlanib, qaymoq, chakka, sariyog' kabi an'anaviy mahsulotlar tayyorlanadi. Bu mahsulotlarni dehqonlarning o'zlari va ularning oila a'zolari iste'mol qiladi yoki mahalliy bozorlarda savdogarlar

tomonidan sotiladi. So'nggi yillarda mamlakatda sut mahsulotlarini ishlab chiqarish ko'paydi, ammo ularning sifati taqqoslanadigan narx darajasida import qilinganidan past.

Chorvachilik mahsulotlarini ishlab chiqarish texnologiyasini takomillashtirish soha mutaxassislari, agronomlar, iqtisodchilar va qishloq xo'jaligi ishlab chiqarish operatorlarining birgalikdagi sa'y-harakatlari bilan amalga oshirilishi mumkin, ular chorva mollarini ko'paytirishni oqilona boshqarish imkonini beradigan biologik va muhandislik bilimlari majmuasiga ega bo'lishi kerak. Chorvachilikning taraqqiy etishi va mahsuldorligi dehqonchilikning rivojlanishi, yerdan intensiv foydalanish bilan chambarchas bog'liq. Jahon mamlakatlarida tabiiy iqlim sharoitlari va ozuqa bazasiga ko'ra chorvachilik rivoji o'ziga xos xususiyatlarga ega. Yillar davomida sohani rivojlantirish bo'yicha bir qator muhim qarorlar qabul qilinishi va uni rivojlantirish hukumat dasturlari asosida olib borilishi chorva mollari bosh sonini ko'payishiga, ularning nasl va mahsuldorlik sifatlarining oshishini hamda mahsulot ishlab chiqarish hajmining ko'payishini ta'minlamoqda. Hozirda chorvachilikka berilayotgan imkoniyatlardan foydalanib amalga oshirilayotgan bu ishlar aholini arzon go'sht va sut mahsulotlari bilan ta'minlashda muhim o'rin tutmoqda.

Darhaqiqat, muqaddam hududlarimizning salohiyatidan to'g'ri foydalanib, qayerga nima ekish, qaysi

chorva turini etishtirish, qo'shilgan qiymat zanjirini yaratish orqali bozorlarimizda go'sht, sut va tuxum mahsulotlarini ko'paytirish bo'yicha, afsuski, etarlicha e'tibor qaratilmadi.

Chorvachilik tarmog'ini jadal rivojlantirish, zamonaviy va innovatsion uslublarni joriy etish, mahsulotlar ishlab chiqarish hajmini oshirish va turlarini kengaytirish shuningdek, aholini mahalliy sharoitda ishlab chiqarilgan sifatli va arzon chorva mahsulotlari bilan uzluksiz ta'minlash hamda chorvachilikka ixtisoslashgan korxonalarni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlashga doir bir qator davlat dasturlari va qarorlar qabul qilindi. Ichki iste'mol va eksportning o'sishi natijasida, ayniqsa, chorvachilik mahsulotlariga bo'lgan talab oshdi va 20 yil ichida ikki baravardan ko'proq o'sishi prognoz qilinmoqda. Zamonaviy chakana sektorning paydo bo'lishi dunyoning tobora kengayib borayotgan qismlarida go'sht va sut mahsulotlari uchun yuqori standartlarga olib keldi.

Rivojlanayotgan chorvachilik qiymat zanjirlarida boshqa qishloq xo'jaligi qiymat zanjirlarini qo'llab-quvvatlaydi, chunki u ozuqa ekinlarini yetishtiruvchi yoki chorvachilik ishlab chiqaruvchilarga o'simlik qoldiqlarini etkazib beradigan kichik o'simlik ishlab chiqaruvchilardan talabni "tortib oladi".

Quyida Samarqand viloyatida so'ngi 7 yilda (2015-2021 y) ishlab chiqarilgan chorvachilik mahsulotlari hajmi tasvirlangan.

№	Mahsulot turi	O'lchov birligi	2015 y.	2016 y.	2017 y.	2018 y.	2019 y.	2020 y.	2021 y.
1	Go'sht (tirik vaznda)	tonna	244 412,0	257 958,0	262 784,0	294 647,0	297 332,0	285 998,1	305 269,0
	shu jumladan:	x							
1.1	yirik shoxli qoramollar, tirik vaznda	tonna	179 835,0	189 106,0	185 725,0	178 883,0	195 799,0	202 599,0	x
1.2	qo'ylar va echkilar, tirik vaznda	tonna	35 352,0	38 944,0	38 533,0	57 742,0	36 459,0	36 421,7	x
1.3	cho'chqalar, tirik vaznda	tonna	5 455,0	5 575,0	5 461,0	24,0	14,0	11,9	x
1.4	parrandalar, tirik vaznda	tonna	22 885,0	23 435,0	32 178,0	57 875,0	64 922,0	45 650,7	x
1.5	boshqa turdagi mollar (otlar, tuyalar, quyonlar va boshqalar)	tonna	885,0	898,0	887,0	123,0	138,0	131,8	x
2	Sut	tonna	1 132 310,0	1 228 306,0	1 240 896,0	1 241 843,0	1 273 938,0	1 307 293,5	1 337 091,0
2.1	shundan: sigir suti	tonna	1 132 310,0	1 227 306,0	1 239 874,0	1 240 234,0	1 272 286,0	1 305 430,4	x
3	Tuxum	ming dona	1 062 016,0	1 166 954,0	1 198 008,0	1 426 538,0	1 355 761,0	1 267 292,4	1 348 217,0
3.1	shundan: tovuq tuxumi	ming dona	1 059 872,0	1 164 655,0	1 194 737,0	1 425 641,0	1 349 284,0	1 266 403,6	x
4	Asal	tonna	943,0	1 287,0	1 008,7	1 213,5	1 001,2	1 049,2	1 086,8
5	Qirqib olingan jun	tonna	4 781,0	4 779,0	4 655,0	3 871,0	3 836,0	3 855,6	3 970,0
6	Olingan qorako'l terilar	dona	93 249,0	94 016,0	86 348,0	59 070,0	47 991,0	42 722,0	43 607,0
7	Pilla	tonna	2 807,6	2 829,8	1 984,2	2 241,1	2 942,8	2 752,8	x

Samarqand viloyati barcha toifalardagi ishlab chiqarishda chorvachilik mahsulotlari to'g'risida ma'lumot

2021-yilda go'sht ishlab chiqarish hajmi 244 412 tonnadan 305 269 tonnaga ko'tarildi va o'sish 20% ni tashkil qildi. Bundan tashqari sut ishlab chiqarish 16 % ga, tuxum 21% ga, asal 13 % ga oshgan bo'lsa, jun 20 % ga, qorako'l teri 110 % ga, pilla (2020 y) 2 %ga kamaydi. Va buning asosiy sabablaridan biri zamonaviy texnika texnologiyalarning yetishmasligi oqibatida ushbu tarmoqlarda mahsulot ishlab chiqarish tannarxi qimmatga tushmoqda. Va ishlab chiqarilgan mahsulotlar yuqori narxli shuning uchun ular bozorda o'rindosh tovarlar bilan narx jihatdan raqobatbardosh emas.

Qiymat zanjiri ishtirokchilarining ko'pligi, ularning geografik tarqalishi, turli va ba'zan bir-biriga zid bo'lgan

rag'batlantirishlari va qiymat zanjirlarining tuzilishi (a'zolari turlari bo'yicha) tufayli ularning boshqaruvini tushunish va ularning faoliyatini o'lchash murakkabdir. Shuning uchun ularni tushunish uchun mustahkam vositalarni ishlab chiqish muhimdir. Chorvachilik qiymat zanjiri o'ziga xos xususiyatlarga ega, chunki bu mahsulotlar nisbatan yuqori qiymatga ega, katta hajmli va tez buziladigan (shuning uchun ularni saqlash va ishlatish uchun saqlash boshqa mahsulotlar, masalan, ekinlar uchun bo'lgani kabi oson emas). Bundan tashqari, naslchilik xizmatlari orqali vaksinalar va veterinariya preparatlari va takomillashtirilgan genetika kabi ba'zi ma'lumotlarni etkazib berish qimmatga tushadi, chunki ular maxsus tajriba va ko'pincha sovuq zanjirlar, tahlilda qo'lga olinishi kerak bo'lgan elementlar va shuning uchun

asboblarni talab qiladi. Chorvachilik qiymat zanjirining yana bir xususiyati ularning nisbatan norasmiy tabiatidir, chunki "rasmiy" zanjirlarga bir nechta operatsiyalar kiradi va qayta ishlash ko'pincha cheklangan. Bu ushbu qiymat zanjirlarining ba'zilari qisqa (kamroq ishtirokchilar ishtirokida) va tahlil qilish osonroq ekanligini bildirsa-da, namuna olish bilan bog'liq boshqa muhim muammolar ko'tariladi. Qiymat zanjiri ishtirokchilari uchun zarur bo'lgan vaqtni minimallashtirish uchun suhbat davomiyligi qisqa bo'lishi kerak. Bundan tashqari, ishlab chiqarish va talabning cho'qqilari mavsumiydir, bu yil davomida bir nechta ma'lumot nuqtalarini qo'lga kiritish uchun tegishli vositalarni (savollarni) talab qiladi. Chorvachilik boylik yoki obro' belgisi sifatida unumdor mulk sifatida boshqa tirikchilik yoki bola parvarishi bo'yicha majburiyatlarga xalaqit bermaydigan yarim kunlik daromad, chorvachilik mahsulotlari va ayrim qiymat zanjirlarning qo'shimcha mahsulotlari, oziqlanish va oziq-ovqat xavfsizligi holatini baholash, yuqori mahsuldorlik yoki mavjud chorva mollari va mahsulotlar uchun bozorlar ekinlar yoki qishloq xo'jaligidan tashqari tirikchilik. sifati, miqdori, narxi, vaqti va marketing nuqtalari bo'yicha bozor talablari ortiqcha daromaddan foydalanish - masalan, fermer o'zining kam mablag'larini unga investitsiya qilishni xohlashi mumkin. Kichik chorvachilik ishlab chiqaruvchilari va boshqa qishloq kambag'allari ko'pincha asosiy iste'molchilar hisoblanadi. Maqsadli aholining intilishlari: yaxshilangan ozuqa sotib olish kabi qiymat zanjirini oshirishdan ko'ra qizining ta'limi,

bozorning asosiy ishtirokchilari va ularning fermer xo'jaliklaridan xaridorlarga mahsulotni yetkazib berishdagi roli, risklarni kamaytirish - diversifikatsiya va boshqalar kabi oziq-ovqat xavfsizligi masalalarini hal qilishning muqobil vositalarini hisobga olgan holda tanlash. Jamiyat vakillari ushbu iste'mol qiymat zanjirida qanchalik muhim mezon bo'lishi kerakligini aniqlashga yordam beradi. Mamlakatimizda chorvachilik mahsulotlari ishlab chiqarishni ko'paytirish hisobiga oziq-ovqat havfsizligini ta'minlash, zamonaviy usullarni ishlab chiqarishda ko'plab tadbiriq etish, buni evaziga qo'shilgan qiymat zanjirini yaratish, kooperatsiya munosabatlarini rivojlantirish, qishloq xo'jaligida chorvachilik sohasi va uning tarmoqlarini davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash, hamda, mazkur sohada ilm-fan yutuqlari va zamonaviy axborot-kommunikatsiyalaridan maksimal darajada samarali foydalanish, qishloq xo'jalik faoliyatini qayta tiklash, qayta ishlash, chorvachilikni yaxshilash, xorij texnologiyalaridan foydalanish, fermer xo'jaliklari va qishloq xo'jaligi korxonalarini moddiy-texnika bazasini mustahkamlash, ushbu yo'nalishda ishlab chiqarishni qayta tiklash, sanoat korxonalarini ishlab chiqarishini kuchaytirish kabi masalalar maqsad qilib belgilangan.

Yurtimizda chorvachilik sohasi va chorvachilikda qo'shilgan qiymat zanjiri oilalar farovonligi va oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlashda katta o'rin tutadi. Aholining kundalik iste'mol xarajatlarining 30 foizini go'sht, sut va tuxum mahsulotlari tashkil etadi.

References:

1. Isrofilova, I. (2022). CHORVACHILIK TARMOG'INI RIVOJLANTIRISHDA ISLOHOTLARNING TUTGAN O'RNI. AGROBIOTEKNOLOGIYA VA VETERINARIYA TIBBIYOTI ILMIY JURNALI, 1255-1258.
2. Isamov, S. M. (2022). Chorvachilik Muammolari, Cho'l-Yaylov Chorvachiligining Bosqichlari. Miasto Przyszłości, 27, 98-99.
3. O'G'Li, M. S. J. (2022). SUT QAYTA ISHLASH KORXONALARIDA ISHLAB CHIQRISH HARAJATLARINI HISOBI. Scientific progress, 3(3), 330-338.
4. Shadiyeva, G. M., & Urozaliev, E. (2022). HISTORY OF RAILWAY TRANSPORT DEVELOPMENT IN OUR COUNTRY AND FOREIGN EXPERIENCES. Eurasian Journal of Academic Research, 2(8), 221-226.
5. Pardaev, M. K., & Pardaeva, O. (2021). Use of digital economy possibilities to decrease level of shadow economy. DEVELOPMENT ISSUES OF INNOVATIVE ECONOMY IN THE AGRICULTURAL SECTOR, 75-78.
6. Shodieva, G. M., & Pardaeva, O. M. Problems of family entrepreneurship developing and increasing employment and income of the population and reducing poverty. Gwalior Management Academy, 23, 210.
7. Qushimov, B., Ganiev, I. M., Rustamova, I., Haitov, B., & Islam, K. R. (2007). Land degradation by agricultural activities in Central Asia. In Climate change and terrestrial carbon sequestration in Central Asia (pp. 155-164). CRC Press.
8. Xidirovich, E. R. (2022). RAQAMLI IQTISODIYOTDA ELEKTRON BIZNES. International Journal of Contemporary Scientific and Technical Research, 53-57.